

VIAȚA ÎN HRISTOS

SERIE DE AUTOR

Sfântul Neofit Zăvorâtul din Cipru

SCRIERI 5

Tâlcuirea canoanelor la cele Douăsprezece praznice împărătești,
Despre arhieria lui Hristos, Despre Duhul Sfânt
și la Sfânta Cincizecime,
Cartea minunii Dumnezeiești, Epistole

DOXOLOGIA

Sfântul Neofit Zăvorâtul din Cipru

SCRIERI V

**TÂLCUIRE LA CANOANELE CELOR DOUĂSPREZECE
PRAZNICE ÎMPĂRĂTEȘTI**

*

CUVINTE

*

DESPRE ARHIERIA LUI HRISTOS

*

DESPRE DUHUL SFÂNT ȘI LA SFÂNTA CINCIZECIME

*

CARTEA MINUNII DUMNEZEIEȘTI

*

EPISTOLE

Traducere din limba greacă veche de Laura Enache

Studii introductive traduse din neogreacă

de Mihaela Sapovici și Mircea Ștefan

Ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura Doxologia

2016

Cuprins

Cuvânt înainte al PS Episcop Leontie, Egumenul Sfintei Mănăstiri imperiale și stavropighiale „Sfântul Neofit Zăvorâtu”	V
Cuvânt înainte al Comisiei de coordonare	IX
Abrevieri	XIII

I

Tâlcuiri la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești

Introducere	3
1. Opera	3
A. Titlul și conținutul	3
B. Ordinea Cuvintelor	12
C. Cuvintele pierdute	13
D. Operă unitară sau nu?	15
E. Cui îi este adresată opera?	18
F. Datarea operei	18
G. Părți din alte opere reluate în Canoane	21
2. Sursele operei	23
a. Sfânta Scriptură	24
b. Influența literaturii patristice	27

1. Cuvânt la Bunavestire a Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria	31
2. Cuvânt la dumnezeiasca și preacurata naștere a Cinstitului Proroc și Botezător Ioan	53
3. Cuvânt la corifeii și dumnezeieștii Apostoli Petru și Pavel și la ceilalți apostoli	64
4. Cuvânt la dumnezeiasca și slăvita Schimbare la Față a Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos	78
5. Cuvânt la Preacurata Adormire a Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria	93
6. Cuvânt la Preasfânta Pruncă și Maică a lui Dumnezeu, când a fost dată la trei ani de părinții ei în Sfânta Sfințelor	109
7. Cuvânt la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos și istorisire despre semnele din templul persienesc, și cum s-a arătat steaua, și despre magi	132
8. Cuvânt la Sfintele Lumini	157
9. Cuvânt la Sfânta Întâmpinare, când Mireasa lui Dumnezeu, Stăpâna noastră, a adus la Sfântul Templu Preasfântul Prunc la patruzeci de zile, și la dreptul Simeon, și la dreapta Ana prorocița	179

II

Cuvinte din Codicele 13 al Mănăstirii Sfintei din insula Andros

Introducere	203
Codicele	203

Sursele și anul scrierii celor trei Cuvinte	204
Sursele Cuvântului I	205
Anul scrierii	206
Sursele Cuvântului II	207
Anul scrierii	208
Sursele Cuvântului III	209
Anul scrierii	213
1. Cuvânt despre crucea pusă înainte și ce este <i>cântare nouă</i> și <i>semn spre bine</i> și că este și semn spre rău din dovedirile scripturistice	215
2. Cuvânt la pătrimea înjumătățirii postului, omilie morală și la închinarea crucii celei puse înainte	220
3. Pomenire pe scurt despre cele șapte Sfinte Mari Sinoade, în Duminica Sfinților Părinți, Ecumenice, și pentru ce pricină oarecând Vechea Romă și Noua Romă s-au despărțit una de alta	224

III

Despre arhieria lui Hristos

Introducere	235
Cuvânt la Sfânta și marea Joi, Despre arhieria lui Hristos și despre azime, și Cina cea de Taină, și istorisire despre un oarecare Teodosie iudeul, cuvânt către un oarecare Filip vânzător de argint despre cum a devenit Hristos arhieru	241

IV

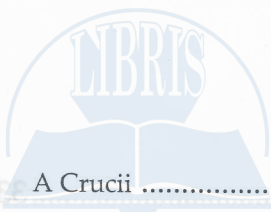
Despre Duhul Sfânt și la Sfânta Cincizecime

Introducere	251
Cuvântul despre Sfântul Duh și la Sfânta Cincizecime	254
Fragment dintr-o scrisoare de răspuns	255
Despre Duhul Sfânt și la Sfânta Cincizecime	257

V

Cartea minunii dumnezeiești

Introducere	273
Conținut, surse	273
Anul scrierii	275
1. În amintirea dumnezeiescului ajutor care a avut loc în chip străin către el și schimbarea morții timpurii prin stâncă și prin prăpastie, pe care a unelțit-o atotrăul demon, dar a risipit-o Atotmilostivul Dumnezeu, Cel ce are putere asupra vieții și asupra morții	277
Rugăciune	281
Mijlocul cuvântului	286
Slavoslovie despre Sfânta Treime	291
La Născătoarea de Dumnezeu	292

A Crucii	293
Al Puterilor celor netrupești	293
Despre îngerul păzitor	294
Rugăciune cuprinzătoare	294
2. Cuvânt despre dumnezeiasca minune, scrisoare către fratele său, kyr Ioan Hrisostomitul	297
3. Slujba dumnezeieștii Liturghii pentru minunea scrisă mai înainte	302
4. Luna ianuarie în ziua 24 Viața și petrecerea Cuvioasei Eusebia, cea numită mai pe urmă Xenia, și se citește viața cuvioasei din Sinaxar Rugăciunea privegherii de la Vecernia Mare	305

VI Epistole

Introducere	311
1. [Cuvânt] despre nenorocirile din țara Ciprului	317
2. Cuvânt despre dumnezeieștile și înfricoșătoarele Taine	322
3. Împotriva celor aflați în neorânduială și care dezleagă începutul Postului	327
Al aceluiași	330
4. Cuvânt către Eftimie monahul și preotul hrisostomit	332
5. Către un întâistătător	338

Despre regimul anului întreg	339
6. Despre ascultare către ucenicii săi, omilie parenetică despre ascultare	346
Indici scripturistici	353

VI Epistole

Introducere	355
1. Cuvânt despre nenorocirile din țara Ciprului scris în anul scrierii	275
2. Cuvânt despre dumnăzeștii și întincoșările țării împărțit în chip străin către împăratul împotriva celor care se împotrivesc întru stăruință	277
3. Împotriva celor care se împotrivesc întru stăruință	277
4. Cuvânt către Eftimie monahul și preotul hrăsoțomii	282
5. Cuvânt către un înălțător	292

Introducere

I

Sfântul Neofit Zăvorâtul din Cipru

A. Titlul și conținutul

Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești

Opera Sfântului Neofit se cunoaște în prezentul volum, s-a păstrat în manuscris, al Sfintei Mănăstiri Leimonos din Insula Lesbos, ms. 2, filele 248-333. O mică parte a acestei opere se păstrează și în codicele 166 al Bibliotecii din Torino. Ținând seama de ordinea corectă a filelor codicelui Mănăstirii Leimonos, primul Cuvânt al operei poartă titlul: *Al aceluiași Neofit, monahul zăvorât, cuvânt la Bunavestire a Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu și pîrirea Fecioara Maria*. Înainte de a se observa faptul că manuscrisul este greșit legat, primul cuvânt era Cuvântul la Intrarea în Biserică a Marelui Domnului, care poartă următorul titlu: *Al aceluiași Neofit, ieromonahul zăvorât, Cuvânt la Preasfânta Fecioară și Născătoare de Dumnezeu, când a fost încredințat Dreptului Zaharia, pentru a locui în Sfânta Sfintelor, de către părinții săi, fiind ea în vîrstă de trei ani*.

Din cele douăsprezece cuvinte care trebuie să fi conținut la început această operă, s-au păstrat până astăzi doar nouă: la Bunavestire, la Nașterea Înaintemergătorului și Botezătorului

Introducere

1. Opera

A. *Titlul și conținutul*

Opera Sfântului Neofit, pe care o edităm în prezentul volum, s-a păstrat integral și fără titlu într-un singur manuscris, al Sfintei Mănăstiri Leimonos din Insula Lesbos: ms. 2, filele 248^r-333^v. O mică parte a acestei opere se păstrează și în codicele 166 al Bibliotecii din Torino. Ținând seama de ordinea corectă a filelor codicelui Mănăstirii Leimonos, primul Cuvânt al operei poartă titlul: *Al aceluiași Neofit, monahul zăvorât, cuvânt la Bunavestire a Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria*. Înainte de a se observa faptul că manuscrisul este greșit legat, primul cuvânt era Cuvântul la Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, care poartă următorul titlu: *Al aceluiași Neofit, ieromonahul zăvorât, Cuvânt la Preasfânta Fecioară și Născătoare de Dumnezeu, când a fost încredințată Dreptului Zaharia, pentru a locui în Sfânta Sfințelor, de către părinții săi, fiind ea în vârstă de trei ani*.

Din cele douăsprezece cuvinte câte trebuie să fi conținut la început această operă, s-au păstrat până astăzi doar nouă: la Bunavestire, la Nașterea Înaintemergătorului și Botezătorului

Ioan, la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, la Schimbarea la Față, la Adormirea Maicii Domnului, la Intrarea în Biserică, la Nașterea lui Hristos, la Botezul Domnului și la Întâmpinarea Domnului. După cum vedem, este vorba în mod exclusiv despre sărbătorile cu dată fixă care au legătură cu Persoana Stăpânului Hristos, dar și cu persoane legate în mod direct de Mântuitorul (Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, Sfântul Ioan Botezătorul, Sfinții Apostoli).

Dacă analizăm principalele direcții și rezultate ale cercetării de până astăzi, constatăm că relaționarea titlului cu opera creditată de L. Petit¹, cel care a lansat opinia conform căreia nouă dintre omiliile din manuscris fac parte din *Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești*, operă considerată până atunci pierdută². Petit a ajuns la această concluzie, fără a citi opera în cauză, după cum se grăbește să noteze el însuși³. Au existat destul de mulți cercetători care au subscris părerii lui Petit (printre alții și H. Delehay⁴); dimpotrivă, A. Ehrhard⁵ a fost de altă părere, considerând că omiliile din manuscrisul amintit fac parte din cele două tomuri pierdute

¹ Vezi L. Petit, „Vie et ouvrages de Néophyte le Reclus”, *EO*, 2, 1898-1899, pp. 257-268 și 372.

² *Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești* este amintită în *Testamentul tipiconal* al Sfântului Neofit. Vezi *Testamentul tipiconal*, ed. I.E. Stefanis, în Sfântul Neofit Zăvorățul, *Συγγράμματα* (în continuare, *Συγγράμματα*), tom 2, Páfos, 1998, p. 41 (12, 4): „și altă tâlcuire a canoanelor celor douăsprezece Sărbători Împărătești”. Pentru păstrarea sau renunțarea la numeralul douăsprezece din edițiile anterioare ale *Testamentului tipiconal*, vezi M.-H. Congourdeau, „Le «discours sur les Saintes Lumières» de Néophytes le Reclus”, *EKEEK* 8, (1975-1977), p. 125.

³ Vezi L. Petit, *op. cit.*, pp. 262-268.

⁴ Vezi H. Delehay, „Saints de Chypre”, *Anal. Bollandiana* 26 1907, p. 278.

⁵ Vezi A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Partea I, t. 3, Leipzig, 1941, pp. 681-686. Mai precis, scrie următoarele: „Einige Texte aus dem zweitenund dritten Band sindvielleichterhalten in dem cod. Leimon. 2, XV. S., fol. 239-324”.

ale Panegiricelor Sfântului Neofit. De ipoteza lansată de către Ehrhard se ocupă și editorii celui de-al treilea volum al *Operelelor* Sfântului Neofit, care presupun, însă, că materia celorlalte două Panegirice era structurată într-un mod diferit⁶. Dincolo de aceasta, conform interesantei opinii exprimate de dna N. Theodoridis (căreia îi mulțumesc din nou), cel de-al doilea volum al *Cuvintelor la sărbători* ar fi putut conține cuvinte la sărbători cu dată fixă, iar cel de-al treilea la sărbători cu dată schimbătoare.

Opinia regretatului cercetător cipriot al Sfântului Neofit, P. Tsiknopoulos⁷, căruia cercetătorii mai tineri îi datorează o mulțime de studii de mari dimensiuni și nenumărate articole, diferă în mod evident de aceea a lui Ehrhard, pe care o remaniază urmând îndeaproape prestigiul opiniei lui Petit. După Tsiknopoulos, Sfântul Neofit nu recurge la o interpretare sistematică a *Canoanelor praznicelor împărătești*; aprofundează

---

⁶ Vezi *Συγγράμματα*, t. 3, p. 3: „Acest manuscris (*Paris. gr. 1189*) conține, așa cum am mai amintit, *Cuvinte la sărbători* și encomioane la sărbători ale primelor patru luni ale anului bisericesc, constituind, prin urmare, prima dintre cele trei cărți ce conțin cuvântări la sărbători. Putem presupune că materia celorlalte două... ar fi fost structurată în două culegeri, fiecare conținând cuvinte pentru câte patru luni ale anului, după exemplul pe care-l avem în manuscrisul parizian, fără să putem respinge însă și ideea unei alte împărțiri a lui. Putem, de asemenea, să acceptăm, fără probleme, faptul că cele două cărți panegirice ar fi putut avea dimensiuni analoage primeia, de vreme ce toate trei sunt amintite ca fiind *cele mai bune dintre toate cărțile*”.

Conform unui tabel (paginile 3 și 4), prezentat în Introducerea celui de-al treilea volum al *Operelelor*, după *Cuvinte la sărbători I, Cateheze* și cele *Zece cuvinte despre poruncile lui Hristos* urmează (din punct de vedere al întinderii) manuscrisul de la Mănăstirea Leimonos. Am putea presupune, prin urmare, că opera constituie *Cuvintele la sărbători II și III* (chiar dacă nu este atât de mare pentru a fi caracterizat drept mai mare, conform sensului pe care-l dau acestui termen editorii celui de-al treilea volum), iar Sfântul a schimbat, pur și simplu, modul de structurare al *Cuvintelor sale la sărbători*.

⁷ I.P. Tsiknopoulos, „Το συγγραφικόν έργο του Αγίου Νεοφύτου”, ΚΣ, 21, 1957, pp. 147-155.

sensurile Canonului fiecărei sărbători „și se distinge, fără pretenții poetice, în magnificul și prealuminatul encomion, care răspândește aroma sensibilității personale a Zăvorâtului”⁸. De altfel, cele trei volume ale *Cuvintelor la sărbători* – tot conform opiniei lui Tsiknopoulos – împart totalul sărbătorilor în trei părți, fiecare dintre aceste părți cuprinzând câte patru luni calendaristice, lucru care nu se întâmplă aici; prin urmare, omiliile din codicele din Lesbos nu aparțin *Cuvintelor la sărbători*⁹. Un alt regretat cercetător cipriot al operei Sfântului Neofit, ieromonahul Pavel (Venedict) Englezakis, care s-a ocupat de Sfântul Neofit în cadrul unei producții literare diverse, formulează opinii diferite¹⁰: cele nouă omilii care ne interesează nu fac parte din opera intitulată *Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești*, nici nu pot avea legătură cu cele două tomuri pierdute ale *Cuvintelor la sărbători*¹¹. Este vorba despre *Cuvinte* eterogene și nu despre părți din vreo operă cunoscută a lui Neofit. Este posibil ca aceste nouă *Cuvinte* să facă parte dintr-o carte, pe care ar fi pregătit-o Neofit în 1214, după informațiile din *Testamentul tipiconal*, pe care autorul însuși o desemnează ca fiind „cea numită ultima”. *Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești* s-a pierdut sau, după cum subliniază Englezakis, „așteaptă încă să fie descoperită”. O opinie asemănătoare cu aceea a lui

⁸ I.P. Tsiknopoulos, *op. cit.*, p. 148.

⁹ Vezi mai sus, nota 7 și I.P. Tsiknopoulos, *op. cit.*, p. 80.

¹⁰ Pavel (Venedict) Englezakis, „Η εις τούς Κανόνας τών Δεσποτικῶν Εορτῶν Ερμηνεία τοῦ οσίου Νεοφύτου Εγκλειστου”, *Απόστολος Βαρνάβας* (în continuare, AB) 39, 1978, pp. 367-375 (= *Είκοσι μέλεται διὰ τὴν Εκκλησίαν Κύπρου*, Atena, 1996, pp. 153-163, din care vom cita mai departe).

¹¹ Această opinie a fost formulată, după cum am menționat deja, de către Ehrhard.

Englezákis formulează C. Galatariotou¹², în vreme ce E. M. Toniolo¹³ consideră că manuscrisul din Lesbos conține, într-adevăr, opera intitulată *Tâlcuire la canoanele celor douăsprezece praznice împărătești*; conform opiniei acestui cercetător, autorul a dat acest titlu operei amintite pentru a o deosebi de *Cuvintele la sărbători*¹⁴. În fine, M.-H. Congourdeau consideră că manuscrisul din Lesbos nu conține opera care ne interesează, deoarece nu este vorba nici despre erminia canoanelor vreunei sărbători, nici sărbătorile nu sunt douăsprezece la număr și, în mod evident, nu sunt toate sărbători împărătești¹⁵.

Cercetarea semantismului cuvântului *canon* oferă un bun punct de plecare pentru problematica complexă a relaționării operei cu titlul. Dacă socotim că termenul *canon* are, în titlu, sensul de sistem de cântări, nu putem trece cu vederea faptul că în aproape fiecare dintre cele nouă *Cuvinte* există referiri

---

¹² C. Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge, 1991, p. 273: „The Cod. Lesb. Leim. 2 had for long been regarded by scholars as containing nine of these twelve Homilies; though Ehrhard disagreed, believing that the Homilies belong to the two lost books of Panegyrics. It now seems clear that the Homilies in the Lesbian manuscript do not belong to the Εϋμηνα Κανόνων...”.

¹³ E.M. Toniolo, „Omelie e Catechesimariane inedite di Neofito il Recluso (1134- 1220 c.)”, *Marianum* 36, 1974, pp. 184-315.

¹⁴ E.M. Toniolo, *op. cit.*, p. 189: „Tuttodunque induce a identificare il libro della *Spiegazione dei canoni delle dodici feste del Signore* con il sermionario (mutilo) conservato dal Cod. Leimon. 2, del secolo XV, fol. 248-333^v. Neofito parla di «feste del Signore»: ma che in queste espressioni siano incluse anche feste della Vergine e di grandi santi, non reca meraviglia ne crea difficoltà. Egli poi accenna ai «canoni per le feste», mentre i suoi discorsi non vi si richiamano... Ritengo dunque che Neofito abbia dato un nome a questa sua collezione più per la distinguerla dai libri dei panegirici, che per connotarla nel suo contenuto”.

¹⁵ M.-H. Congourdeau, *op. cit.* pp. 124-126.

la canoanele sărbătorii respective¹⁶. Principala preocupare a scriitorului nu este, cu toate acestea – așa cum ne-am fi așteptat citind titlul – de a analiza sau de a oferi o tâlcuire a troparelor care alcătuiesc fiecare dintre canoane, ci de a alcătui un encomion poetic al persoanei la care se referă fiecare sărbătoare și de a aprofunda înțelesul acesteia. Întâlnim, desigur, câteva referiri la canoane, însă aceste referiri nu sunt importante, nu se referă niciodată la toate cântările canonului, nici nu acoperă complet acele cântări la care se referă. De cele mai multe ori, se cere un efort stăruitor și ostenitor pentru a descoperi o referință fugitivă, în vreme ce, în majoritatea lor covârșitoare, este vorba despre urme ale Canonului și nu despre citate în sine. Se cere multă atenție în acele situații în care textul prezintă asemănări cu vreo cântare, care nu se datorează însă dependenței lui de aceasta, ci unei surse comune, cel mai adesea Vechiului sau Noului Testament, după caz. Cuvinte sau expresii caracteristice izolate, risipite pe tot cuprinsul *Cuvântului*, pe care le întâlnim și în canonul corespunzător, constituie cel mai solid argument al relaționării *Cuvântului* cu canonul sărbătorii respective. Este vorba, probabil, despre „amintiri” ale Sfântului și sunt citate din memorie¹⁷. Puține sunt cazurile în care anumite propoziții activează asocieri de idei mai intense, fără a cita, însă, direct din cântarea vreunui canon. Cităm, în cele ce urmează, cele mai caracteristice dintre situații:

---

¹⁶ Pentru termenul canon în imnografia bizantină, vezi K. Mitsakis, *Βυζαντινὴ ὑμνογραφία. τ.1. Ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη ὡς τὴν Εἰκονομαχία*, Tesalonic, 1971, pp. 72-77 și altele.

¹⁷ Pentru termenul „amintire”, vezi D. Hristidi, „Μαρκιανὰ Ανέκδοτα”, *ΕΕΦΣΘ* (Anexa nr. 45), teză de doctorat, Tesalonic, 1984, p. 179. Termenul cuprinde referiri, aluzii și citate din texte mai vechi.